

ובזה נוכל לתת מעט אחר למען שיהיה נוסח
הברכות בלשון נכח ונאמר, לזכר מה שנכתב בפר' ה'
לנכח, אקב"ו ונאמר, לזכר מה שנכתב בפר' ה'
כי אנו מזכרין לשם יתברך במה שהוא קרוב
ונגלה אלינו, ובמה שהוא רחוק ונאמר ממנו,
ולזה אנו אומרים בל"ו ואנו רומזים לשכינה שהוא
שוכנת אהנו ונגלה אלינו מלך פעולותיה, וכאילו
אנו רואים ומשיגים אותה, ואנו מדברים אליה
לנכח כאשר ידבר איש אל רעהו, ומלך עיקר
שכינתו שהיא למעלה ונאמר ממנו ואין אנו
יכולין להשיג ממנה דבר, אנו רומזים אליה בלשון
נאמר אקב"ו, כי גם שאין אנו משיגים מהותה,
אנו משיגים מלאותיה והשפעתה עלינו בעוה"ז
לזכותנו להיו העוה"ב, כדי שתתעדן בששן נאמר
בהשגת השפעתה בעוה"ב, וכן אמר דוד (תהלים
קמ"ז) שבח ירושלים את ה' הללו אלהיך ליון, כי
באומרו את ה' רומז לשכינה של מעלה שהיא
נאמרת, ובאומרו הללו אלהיך ליון רומז לשכינתו
השורה בליון, וזה אלהיך ליון, בבטוי לנכח,
מורה לשכינה שהיא עומדת אהנו, ושופעת
עלינו טובה והללחה :

לע נסים נאמרים להליל אותנו, וגם הוא מכין
אותנו לשניהם מוכנים לעבודתו יתב' ולא נפנים
אל רהבים וספי כוזב, וא"כ ברמותיו אליו הוא
שישפיע משפט שכינתו של מעלה למטה, כדי
שמהיה השגתו עלינו בנאותו יותר גלויה
ומפורסמת עד אשר תהא נאמה ומתקין אותנו
אחרים בדיבורו שנים בתשובה שלימה לפניו,
ואנו מאזינים ברכה ממנו אלינו, משכינתו של מעלה
לשכינתו של מטה, שהוא נילוף ושפע מלמעלה,
וזה שאמר המשורר ארומחך אלהי המלך וגו',
כי במה שאנו מזכר אותך לעולם, אנו מרומם
שכינתך של מטה, כי ע"י הברכה מלמעלה,
תתברך ותתרום שמו למטה ויהי השכינה, ועל
זה אנו אומרים יתגדל ויתקדש שמים רבא, וכמו
שמתרשים שם יה רבא, כלומר שיתברך ויתגדל
שמו ויהיה שלם בן ד' אלהיות, וזהו על יד השפע
שהיה נשפע והאל מלמעלה למטה, בלשון
שיתברך קדושה שמו בכל העולם ויתקדש שמו
על ידו, שכן שאמר הנביא (יחזקאל ל"ח)
והתגדלתי והתקדשתי וידועתי לעיני גוים וגו',
שחושג לכל השגתו יתברך :

נשלם השער הראשון

השער השני

הוא שער התשובה, ופרקיו שמנה עשר.

הפרק הראשון, בנדר התשובה

הקרבנו על נדר התשובה ומלאותיו נכון ושלם
והקרבנו קריבה להשם, טריחוק החטא :
והקרבנו קריבה הוא סיוע כוונת השב
בתשובה להתקרב אל בוראו שמתרחק
ממנו בעברו על דבריו, ולא להגלל מן העונש
על מה שעבר. כי אם הכוונה היה לכך אינו
מתקרב לה', כי החטא שהיה רעות עשה, רעה
לעצמו שיענישוהו האל יתברך, ורעה גדולה מזו
שהכעיס את בוראו במה שעבר על דבריו, כי
מלך ב"ו כועס ומתעורר על מי שעובר על דבריו,
גם כי לא יעניש אותו בדיבורו בן או אסורו,
וא"כ השב בתשובה לריך להקין את אשר עושה
בשמים הרעות, ויותר מתמה במה שהכעיס את
בוראו, שירסס אותו ויתקרב אליו בתשובה, וכל
עוד שלא היה כוונתו לרעותו על מה שהכעיסו,
אינה נקראת תשובה, כיון שלא שב למען שהיה
קידם החטא, שלא היה כועס עליו האל ית',

ואינו קרוב אליו, כי כמו שהקרבן מכפר על
העבירות הידועות ובו מתקרב אליו, כמו כן
התשובה שהיא מפקדת על העונות לריך שמהיה
השובה שלימה שיתקרב אליו כמו בקרבן. וענין
ההקדמה הוא שישם אל לבו כי גם שלא היה
מענישו האל יתברך על חטאו, לא היה רואה
לחטאו שלא לעבור על מצוות בוראו עולם, וישאל
ממנו מחילה, ויראה אותו בדברים, כמו שנאמר
(דושה י"ז) קחו עמכם דברים ושובו אל ה',
כלומר תשובתכם שהם מכוונת לרעות את ה',
לא על שלא ענישכם על חטאתכם, אלא להתקרב
אליו כנוצר, כי החטא נקרא רחוק ובשובו
נעשה קרוב, כדכתיב (ישעיה כ"ז) שלום שלום
לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו, הורה בבחן
על ההתעוררות ועל הסיוע שמתקיימת האל יתברך
לשב בתשובה כאמרס ז"ל (יומא ל"ח) בל לימסר
מסייעין אותו, כי מי שבא לעבור עולמו נראה
שהיה קמח, ובא למסר עולמו מחטאותיו, והאל
יתברך מסייעו לשוב, וענין הסיוע הוא להקין
לבו

בשמו גדול וסמור יעד לקבל פנים בחסות
לפניו, כדכתיב ושבתי עד ס' אליהו ושמתה בקולו
וגו' כי אל רחום ס' אליהו לא ירשך ולא ישתדך
וגו' מלך רחמנות לא ירשך חותך ולא ישתדך
כפי מה שפירש גורא ששגל, כי האזכרות רבות
במקרא, ואי אפשר לחדש מבלי חסא, כדכתיב
(קבלה ז') אין לדיק בגורא אשר יעשה טוב ולא
יפסא, ואם היה סמורא נעשה מיתה אין מי
שימלט ממנה, והנה בני נח כי אזכוריהם
מועפות ששם ז' מקום בני נח, נכנסו על הקלס
ששם עונם ששם ז' נח, וכחמלם ז' בן נח נהגה
על פמות פחות פחות, מפני שיכולו להגלה
שלא לנכור על אזכרות מועפות, אבל ישראל
ששם להם פחות מלות לא העפסו וסממך מהם.
לא יוכלו לסיח נשמים מבלי שיעברו על קמחם,
ולכן הקדים להם האל יסבך רפואה למחמם
ויסא הסמורא, ומזה סלד הסובת ישראל היא
קדושה להקבל, ומכמה פנים כמו שיתבאר
בפרקים הבאים בצו"ס.

ובהיות קבלת הסובות מיוחדת לס' שהוא מדת
רחמים, מלאנו במורה שם ס' בפנין
סמורא, כדכתיב (דברים ל') ושבתי עד ס' אליהו
וגו' כי אל רחום ס' אליהו וגו', כי חסד אל
ס' אליהו וגו', שובס ישראל עד ס' אליהו
וגו' קח עמכם דברים ושוב אל ס', ואומרו אליהו
ברוב המקומות רומז, כי מלך שהוא אליהו
וסממם מלך במה אזכרות שלא תוכל לעמוד מבלי
שחכאל בקמך, לכן יעד שיקבל הסובת בשמו
גדול שהוא מדת רחמים, וזו מה שרומז ושבתי
עד ס' אליהו ושמתה בקולו, כלו"ס כי מלך
רוב האזכרות הוא מקבל הסובת ע"ז לא מחזיק
במלך לומר אחסא ואשוב כי אין מספיקין בידו
לשאת הסובת (יומא ס"ט), ולזה אמר ושמתה
בקולו ככל אשר אנכי מתן ביום, אשר שפסב
ושממך בקולו ולא תחזור לחסא:

ובן צ"ל מדות ארצות ס' ס', ודרשו ז"ל
(כ"ט י"ז) לצי הוא קודם שיחמא חסד ואני
הוא אחר, שישפוט וישוב, ומה שזריך רחמים
קודם שיחמא הוא משפס שרשר וגמר כלבו לעשות
הפדירה ומה שזריך לזרך פממיו ומכין עמלו כפועל
לשפוט, ומה שזריך יודע מלפניו ואני מענישו
באותם פנים, אם יקדם לו איזס מקדם רע מרחם
עליו כאלו לא חשב לעשות אותם הפערים, גם
כי גלוי לפניו שיעשה אותם הפערים שחושב
לעשותם, כי מהשכר רעא אין סקב"ס מלרשס
למעשה, וכל עוד שלא חמא איש מענישו, ואם כן
גס"ו מדת רחמים קודם שיחמא:

ואפשר עוד לפשט א"י הוא קודם שיחמא חסד כי
מקודם שיחמא חסד חסדים סאל יסבך
לפעציר חמלאויו כשישוב, על דרך משאל' (ב"ר
ס' א') כי תשוב קודם לפועל, כי מקודם בראית
עולם חסדים סאל יתב' לנכור על חסאדים ששנו
עליהם

לבו ודרך פממיו לשיחמך על מה ששפס, וישב
בהסובת שלימה לפניו, במה שהוא מפורר
מהאל ית' בפרוש עליו סוכת שלומו בסקין לבו
ולעדיו לשוב כחזר, ואחר ששכ חזר האל יתב'
ונתן לו שלום במה שנתקרב אליו בחממיו על
חמלאויו, ובמעשיו הטובים, וזו שאמר שלום
שלום לרחוק ולקרב, מעניקא לרחוק וסדר לקרב,
בחמלת חסבותו ואחרים כחזר, כי מחמלת
הסובת האדם בהרפור לבו, האל ית' שרש עליו
כרכת שלומו, והוא ההתעוררות על הסובת,
והנגנון עליו מן היסורין או המקרים הרעים
המתמידים בלב עליו מלך חמלאויו, ואחר שהסודס
בפיו ובפספיו, והכיו לעדיו ודרכיו ושלמות
מסרתו וכפרתו, ולא יאונה לו כל און, וזו עין
השלום שיושב בהסקת ובשלום בלי אימס ופחד
מעונם הספאים כיון שגבר נחמכרו, ואם כן
כונת ששכ בהסובת לריכס שהסאל להתקרב לס'
ולרמוח על מה שערב דברו, ולא על' העונם
הסמורא לבא עליו, כי בשאבו בלב נשבר ונדס
לפניו, סוף העונם להסתלק, ולא יענש אחרי
שובו, וכמו שאמר הגביר פ"ה (הושע ו') לס'
ונסובת אל ס' כי הוא טרף וירפא יך ויחבשנו,
ירלס שיהיה חמלת הסממוררות בהסובת מכוונת
לאל ית' לרמוח על מה שערב על דברו, וזו סגרת
באמרו לבו ונשובת אל ס', כי מלך העונם אין
רלוי שהסס ירא, ושהסס הסובת להספס
גלול מהעונם, כי כיון שהסס חסד מלך מה
שהעססת אותו במה שעברת על דברו ונתקרבת
אליו בדברים כחזר הוא ירפא ויחבש מכוונת,
ואין לרך שהסס כונתך לס', ורמז בלמרו כי
הוא מרף מה שהססתה ס"י, מהסלס הסממא
בעדו חוסא, ולו"א לבו ונשובת אל ס', כי גם
שמרף וסכס אותך בהיותך נחמך ממט כשסית
חומא, עתה ששכת אליו וסך לפניו ירפא ויחבש
מכוונת שהסס לך בהיותך נחמך ממט וזו סגרת

במלת הוא שהוא כעני על הנסחר:
ובמלת להשם מורס על כי האל יתב', במלך
ובהרמים הוא מקבל הסובת הסבים בשמו
גדול שהוא מדת רחמים, כי במדת דין לא
היה מקבל לשבים, כי השכל יפסוף כי מי
שיעבור על לווי האל ית', לא יועיל לו בהסובת
אלא שימות על חסאו, קל וחומר ממלך בשר ודם
שהשוב בו כל אשר ימרה את פך מחמלת לאס
סרנון בו כל אשר ימרה את פך מחמלת לאס
הדיבור מפיך הוא מחרס עליו ואני רלס לעסחון,
כמו זקן המחרס ע"פ צ"ד מחמלת אוראסס,
ואמר לכל אשר חלט, לומר כי גם מי שיעבור
על מה שזוהי הסלך חייב, כי מקודם סודס
בזוי ואח"כ עבר על דבריו, אס"ס כיון שעבר
על דברי הסלך יומת, כ"ס מי שיעבור על דברי
הקב"ס שהוא מלך מלכי המלכים הקב"ס שחייב
מיתה כפי מה שגור השכל, אלא שהסל יסבך

מהאל ויתברך כל זמן שלא שב בתשובה, כי מי שעומד לפני מלך ב"י אינו עובר על דבריו בעמדו לפניו אלא אחר שהולך מלפניו, והאל ית' מלא כל הארץ כבודו, ומלך שאין אנו משיגים את כבודו אנו מוטלים כאילו לא הייתה השכינה בארץ, וזוהי כאילו אנו מתרחקים מכבוד שכינתו, שאין אנו משיגים בשעת הרצף היות שכינתו והשגחתו בימינו בעורון השכל בשעת החטא, וכאמרם ז"ל (במד"ר פ' ט') אין אדם חוטא אלא ח"כ נכנסה זו רוח שטות, וכשהוא שב ויחיה על מה שעשה, נותן אל לבו כי הוא לפני האל ית' בזיות כל הארץ מלאה מלכא מכבודו, ויבוע ממנו שחטא, וזוהי נתיקרב אליו במהשכחו, שידע שהאל קרוב אליו ושם ממנו ששעשע ועושה רצונו בהשיגו כי הוא עומד לפניו ויודע מלפניו, וע"ז זה נקרא רחוק וקרוב החוטא והבעל תשובה, ולכך נאמר בענין התשובה לשון עד, ובשם עד ה' אליהו, שוב ישראל עד ה' אליהו, כלומר שוב ממקום שנתרחקת והיה קרוב אליו, כי בזה התשובה מתקרב האדם לאל ית' מעט מעט עד שתגיע להשיג להיותו לפני כסא כבודו, וכמו שאמרו (יומא פ"ו) גדולה תשובה שמגיע עד כסא הכבוד דכתיב שוב ישראל עד ה' אליהו :

ומלת החטא הוא מורה על כי גם בחטא שהוא בשוגג לריב החוטא תשובה ומדת רחמים לשיחכפר, כ"א היה אומר בעבודה האל והיה ירא מלעבור על דבריו לא היה נכשל בחטא, אבל כיון שהסיוח מדעתו מזה האל נכשל בעצירה בלי מחשבות, ולכך לריך חרטה ממנו שהסיוח דעתו בעבודת בוראו, וזוהי יחזור ויתקרב בעבודתו ויקבל האל ית' תשובתו במדת רחמים, כי מלך הדיו הים רחל שיעשם לא אשר לא היה צריך וירא שלא יכשל בחטא, כי זו היא מעלת הירא חטא שהוא נזהר שלא יבא לידי חטא בשוגג מיראת החטא, כ"א הוא ירא חטא שירא מלעשות חטא אחד, אינו מעלה לא' מאוהם התלמידים של רבן יוחנן בן זכאי שיסיה ירא מלעשות החטא, אלא הכוונה היא כי הוא ירא מן החטא, ולכך נדבר שיש בו חשש שמא יבא בו חטא אינו נוגע בו עד שיבצר שהוא היתר גמור, כי האל ית' לוט בחוריה מלכות עשה ומלכות לא תעשה לזוהתו על מה שעשה ולהזכירנו ממנו שנבדל ממנו, ומה שאינו מהמלכות ומהעצירות הוא רשות, אם נראה לעשותו רשות בדינו, אלא שצריך שיסיה ברור ויודע שאינו מן העצירות, כי כמו שהמלכות והעצירות הן ידועות, כך מה שהוא רשות לעשותו לריך שיסיה ברור שהוא מחלק שהוא רשות, שאל אינו צריך אפשר שהוא מהעצירות, ואין לו רשות לעשות שום פועל עד שידע בודאי שהוא רשות לעשותו, שאינו מהעצירות האסורות מן החורס, וכמו שהתלל אבימלך באמרו (בראשית כ') הלא הוא אמר לי תחתי

עליהם, כדכתיב (תהלים ל') בערם הרים וילדו ותחולל ארץ והבל וגו' חשב אנוש עד דכא, שאל לא היה מסכים מקודם לקבל תשובת החוטאים, הים ביראת העולם לבעלה, כי לא ימלא אחד מן הבדולאים לחטא, ולזה אמרו אינו הוא קודם שיחטא, כי כמו שביראת העולם הייתה קבלת התשובה מהשבים מחייה אומה שהיה כמו כן עתה נתרצה להם לישראל על מרע"ה שחיהם תשובתם מקובלת על כל חטאתם שיחטאו :

עוד אפשר לפרש אינו הוא קודם שיחטא האדם ואינו הוא לאחר שיחטא וישוב, כי מי ששב בתשובה על חטאותיו הס"י מעביר עליהם והיו כלל היו, ומתהלל אליו כאלו לא הטא מעולם, כי היה מספיק כשיעבור על חטאותיו ולא יענישוהו עליהם במדת רחמים שלו, אבל לא יסיה מהעומדים לפני ומרורים אללו כבתחלה, לזה אמר אינו הוא קודם שיחטא האדם ואינו הוא לאחר שיחטא וישוב, כי כמו שקודם שחטא האדם הוא מרורס אללי עומד לפני, כמו כי אחר שיחטא כיון שעשה התשובה הוא לפני כבדאשונה, וכמו שאמר הכתוב ארשא משובתה אוהבם נדבה, כי לא לבד בהתלקות העונם הוא נהנים בתשובה אלא גם שיהיו מרורים לפניו כבתחלה. ומה שאמר לשון נדבה בענין הרצו והאסבה, לכורות כי גם שבענין התשובה שב האל מחרון אפו, אינו מעניש על החטאים הקודמים, כי על הנלו כך צרא העולם במדת רחמים כמו שציהרנו, לענין הרצו אינו כך, כי לפעמים לפי חומר החטא גם כי מוחל ומעביר החטא אינו מרורס לפני החוטא, כי די מה שהעביר על החטאו, וכאמרם ז"ל (בטוה י"ב) ד' כחות אינן מקבלות פני שכינה, כי גם אחר התשובה אינן מקבלות פני שכינה, ויש להם הענוג בעו"ב אבל לא שיצרו להקביל פני שכינה, וכמו שאמרו רז"ל (סנהדרין ק"ב) על מה שכתוב (מ"א כ') וינא הרוח ויעמד לפני ה' וגו' ויאמר אלף והייני רוח סקר בפי כל נביאו ויאמר תפתה וגם מוכל לא ועשה כן, ואמרו (בשבת קמ"ט) מאי רוח, זה רוח נבות, ומאי לא, אמר רב לא מהמחלי משום דכתיב דובר שקרים לא יכון לנגד עיני, וא"כ ד' כחות שאינן מקבלות פני שכינה נראה אפי' אחר התשובה, כי די להם כפי חומר חטאתם שלא יענשו עליהם אחר התשובה, אבל לא שיסיה מרורים ומקבלים פני שכינה. ולזה אמר אוהבם נדבה, כי זאת האסבה והרצו לבעלי תשובה אינה כוללת לכולם, וזו היא כמו נדבה למי שמתנדב האל ית' מררס, ולמי שאינו מתנדב אינו מררס, כי לא הכניח אוחנו וסוה חובה עליו כביכול, כי אם בענין קבלת התשובה שלא יעניש החוטא אחר ששב, אבל בענין הרצו הוא דרך נדבה למי שיראה בעיניו כפי מדרגת הועלת תשובתו :

ומלת פריחוק מורה על היות החוטא מרחוק

לשון תשובה, אלא שבציבת החטא הזכיר התשובה אחרי ציבת החטא, ובחרטום הזכירם קודם, והוא מורה דרך כלל כי ציבת החטא הוא לעתיד, ולכן מזכיר התשובה אח"כ, והחרטום הוא על מה שקדם, ולכן מזכיר התשובה קודם, וכן ענין ציבת החטא אינו יוכר שהוא מלד תשובה עד שיבא לידו פעמים ובלש דבר העבירה ופורה יאמנה, ולכן אמר יעקב רשע דרבו וגו' וישב אל ה' וגו', כי אחר שעזב דרבו הרעה כמה פעמים שבאת לידו ויורש, יוכר ובכור ששב בתשובה, אבל תשובה החרטום הוא מתחלה קודם ציבת החטא כפועל, וז"ל כי אחרי שובי נחמתי אחרי שבתתי מלעשות עוד מה שעשיתי עד עתה בפתח עציבת החטא מיד נחמתי :

ובבת בית החרטום וציבת החטא עיקרי התשובה, מפני שהם דמיון מה שחטא, כי אין החטא נעמר כ"א במחשבה ובמעשה, ולכן כשאדם מתחרט במחשבתו וכשהבא לידו דבר עבירה פורש ממנה הרי עשה היסך החטא, במחשבתו ובמעשה חטא, במחשבתו ובמעשה שב, וכן אמר שאול לדוד (שמואל א' כ"ו) לא ארע לך עוד וגו' הסכלתי ואשגה הרבה מלד, הנה שיתם תשובתו שלימה, בציבת החטא אחר לא ארע לך עוד, ובחרטום אחר הסכלתי ואשגה הרבה מלד, סנס שיתם תשובתו שלימה כי מלד שהסכלתי בזה מחשבותי לפשות לך רעם, באתי ליד פגנה כפועל, וכיון שאני מכיר שהסכלתי אני מתחרט לעצב, ולא ארע לך עוד לעתיד :

ודגות תחלה בריאת האדם הוא בגוף ונפש, והוא מוצא בשניהם, במחשבה ובמעשה, וכן התשובה לריכס שתיבה בשניהם, בגוף ונפש שם המעשה והמעשה, כדי שתתקיים בריאת האדם, וכן אמר קין (בראשית ד') גדול עוני מכאול, (צ"ר ס' כ"ב) לפליונים ולהחטויים אלה סובל ולי אין אלה סובל, אורס כי גם שחטא הוא בשגשם שהיה מן העליונים, ובגוף שהוא מן החטויים, כיון שהוא סובל עליונים והחטויים שגברו כשביל האדם, ראו שסבול חטאו כיון שמתחרט על מה שעשה ועזב החטא, וסבת החטא היה איומו נכבד וקורן מחומר של מוס, ולכן אמר כיון ששאלם כמזג מוכרח לחטוא, כי אין לדיק בלדך אחר יעשה קוב ולא יחטא, מלד איומו מלד גוס מחומר עכור, א"כ הכרח הוא שחקבל תשובה ששב מחטאו, כיון שאלה סובל כל השולם, ואם לא כך בריאת עולם הוא לבעלה, כי א"ל מבלי שיתעורר האנשים אחד המביא ואחד סתמעים, ואור יתבדך אינו חסך בשחטת עולם ולכן רחמי שיתחול :

ואחר שגבאר ציורו שלם כי לא חושלם התשובה כ"א בחרטום לעצב וציבת החטא להבא, ראו לבאר כי עיקר ציבת החטא הוא במחשבת ג"כ כמו החרטום, ועם כל זה ילדק מה שאתרנו

אחמתי היא ויהא גם היא אחרת אחי הוא בזה לבני ובנקיון כפי עשיתי זאת, כלומר הים ברור אללי מדברים שהיה דבר היסר ולא דבר איסור, ומזה הלד החטא כשגוב הוא ראו לעונם, כי הים ראו שידע קודם שיעשה מה שעשה, שהים פועל רשות, ולא הים בו שגן איסור, ולכן אם לא היה מלד מדת הרחמים הים ראו להיותו נענש על מה שחטא כשגוב, כי הוא קרוב למדד, בהיות עולם בידו ללמוד ולדעת את האסור ואת המותר, וכמו שאמר רבי יהודה בזה"ל אבות (פ"ג) הוי זהיר בתלמוד ששגנת תלמוד עולם זדון, סתוים כי יש שני מיני שגנות, במשל במלאכות שבת יש שגנת מלאכה וזדון שבת, ויש זדון מלאכה ושגנת שבת, ואחר ההנה כי שגנת המלאכה והוא שגנת תלמוד הוא שעולם כמו זדון, ולכן לרין שיהיה זהיר בתלמודו שלא ישכחנו, אבל שגנת השבת אינו שגנת תלמוד, כי כבר יודע הוא כל המלאכות האסורות בשבת, אלא ששכח שהיום שבת, והשכחה מתיים ולא היה בזדון, או אכל מי שהוא שגב במלאכה שלא למד, או למד ושכחה על ידי הסח דעת בלי מתחין וזו קרוב לזדון :

פרק שני

מהות התשובה הוא החרטום על מה שעבר, וציבת החטא לעתיד, ולא חושלם התשובה כ"א בשתייהן, שהם יתחרט ולא יעזב החטא לעתיד, נראה שלא נחרט, ואם יעזב החטא ולא נחרט על מה שעבר, נראה כי מה שעזב החטא לא היה לשבת איומו מוצר ממנו, כ"א לשבת בלתי איומו מתחלה לעשות מה ששים עושה, כ"א היה לשבת איומו מוצר מחטאו ויהיה מתחרט ג"כ על מה שעשה. וגם כי יש לתשובה עקרים רבים וכמו שגמס הרב רבי יונה ז"ל עשרים עקרים לתשובה, עכ"ל בלוי שני העקרים נחמתי חטאיו, ושאר העקרים הם להשלים ולקיים בידו סדר התשובה : ומלת תשובה מורה על ציבת החטא שהוא העיקר ששב ממנו ששים עושה עד עתה ועוזב דרכיו הרעים, וגם על החרטה ששב בדעתו ובמחשבתו ממנו שהיה מושב קודם במעשיו הרעים והוא מתחרט עליהם, אבל שאר עיקרי התשובה אינם נכללים בשם התשובה להיותם בלתי הכרחיים למדות התשובה כעציבת החטא והחרטה, ולא תתפרס בפורס כ"א מלת התשובה, וסבת עד ה' אלהיך, כי תשוב עד ה' אלהיך, כי בכלל לשון התשובה נרמז שני העיקרים ההכרחיים לענין התשובה, והתפטרות בפירוש בנביאים אלו העיקרים כמו שכתוב (ישעיה כ"ט) יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישב אל ה' וגו' וכתוב (ירמיה ל"א) כי אחרי שובי נחמתי, הנה כי בציבת החטא ובחרטום הזכיר